

Олександра Шевлюга

кандидатка мистецтвознавства
завідувачка відділу стародавнього мистецтва
Національний художній музей України
(Київ, Україна)
oshevliuga@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-5404-0900

Oleksandra Shevliuga

PhD (Art History)
Head of the Department of Ancient Art
National Art Museum of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
oshevliuga@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-5404-0900

**МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ З МУЗЕЙНОГО ЖИТТЯ.
ПАВЛО ЖОЛТОВСЬКИЙ І ПИМОН РУДЯКОВ. 1936 РІК**

**LITTLE-KNOWN PAGES FROM MUSEUM LIFE.
PIMON RUDIAKOV AND PAVLO ZHOLTOVSKY. 1936**

Анотація

У статті йдеться про короткий, але плідний період, коли Павло Жолтовський після свого звільнення з-під арешту у 1936 р., працював у Державному Українському музеї (НХМУ), очолюваному Пимом Рудяковим. Цей проміжок часу й досі залишається поза увагою дослідників біографії Павла Жолтовського. Однак саме за кілька місяців активної співпраці музейникам вдалося врятувати від загибелі шедеври українського іконопису барокової доби, які нині є окрасою колекції НХМУ. У пропонованому дослідженні на основі архівних матеріалів, спогадів Павла Жолтовського та його листування відновлюється ця прогалина в біографії вченого.

Ключові слова: мистецька спадщина, історія НХМУ, Павло Жолтовський, Пимон Рудяков, музеєзнавство, рятуння пам'яток.

Abstract

The article deals with the short but effective time when Pavlo Zholtovskyi, after his release from arrest in 1936, worked at the State Ukrainian Museum (NAMU), which was managed by Pymon Rudiakov. This period has so far been left out of the attention of researchers of Pavlo Zholtovsky's biography. However, it was during several months of active cooperation that museum workers managed to save from destruction the masterpieces of Ukrainian icons of the Baroque period, which are the jewels of the NAMU collection. Using archival materials, the memoirs of Pavlo Zholtovskyi and his epistolary correspondence, this gap in the scientist's biography is being restored.

Keywords: artistic heritage, history of the NAMU, Pavlo Zholtovsky, Pymon Rudiakov, museology, saving monuments.

Саме 1936 р. ще раз і в останнє об'єднав двох видатних культурних діячів та музейників Павла Миколайовича Жолтовського (1904–1986) та Пимона Михайловича Рудякова (1898–1937) у спільній праці з рятування давнього мистецтва у надзвичайно складний і небезпечний час тотального нищення національної спадщини. Пимон Михайлович та Павло Миколайович співпрацювали у Харківському музеї українського мистецтва, який згодом було знищено, а співробітників арештовано у 1933 р. (рис. 1, 2). Пимон Рудяков того

Рис. 1. Павло Жолтовський у фондах Харківського музею українського мистецтва. Світлина 1926 р. Копію світлини надав Олександр Савчук

Рис. 2. Харків. 1930.

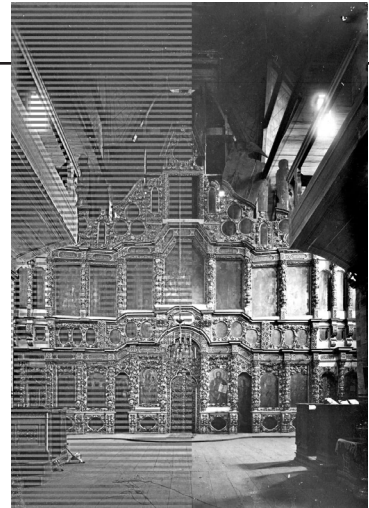
Готуємо чергову виставку. Зліва направо стоять:

Д. Г. Чукин, П. М. Рудяков, О. І. Чудновська, П. М. Жолтовський, Тарасенко; сидять В. Войцехівський [та невідома особа].

– [Підпис П. М. Жолтовського. – О. С.]. Копію світлини надав Олександр Савчук

Рис. 3. Вознесенська церква. 1759–1761 рр., с. Березна Чернігівської обл. Інтер'єр, іконостас. Світлина 1928 р. Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Ф. 278. Од. зб. 651. Арк. 59). Копію світлини надав Олександр Савчук

разу уникнув важкої долі, а Павло Жолтовський був засуджений на три роки й засланий до виправно-трудового табору. Дослідники вказують, що з 1934 р. учений перебував за межами України і не повертався до 1946 р., чи то через заборону проживати тут, чи то через те, що не знайшов собі роботи в Україні (Данилюк, 1994, с. 4–8; Петрякова, 1994, с. 1–4; Моздир, 2013, с. 8; Тарасенко, 2013, с. 461).

Але певному колу музейників і мистецтвознавців добре відомо, що ікони з іконостасу Вознесенської церкви с. Березна на Чернігівщині (рис. 3), ікона «Покрова» з с. Сулимівки на Київщині (рис. 4) та інші були привезені саме Павлом Жолтовським у 1936 р. за дорученням Пимона Рудякова, який у той час очолював Державний Український музей (зараз НХМУ) і щиро вболівав за давню мистецьку спадщину України. П. Рудяков збирав у музеї не тільки ікони із іконостасів, соборів і монастирів, які підлягали знищенню, але й перевіз частину демонтованих мозаїк та фресок

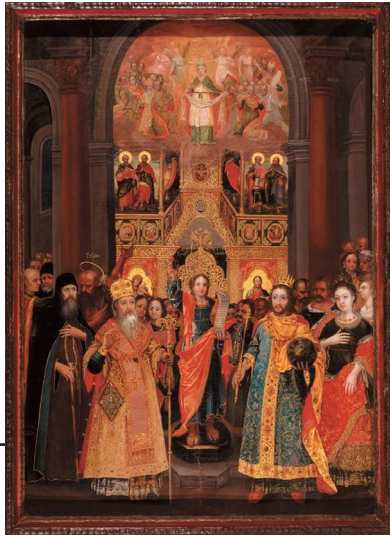

Рис. 4. Покрова Богородиці. Походить з Покровської церкви с. Сулимівка (тепер Бориспільського району Київської області). 1739–1741 рр.
Колекція НХМУ. Експедиція П. М. Жолтовського

із Михайлівського Золотоверхого собору. Він працював над створенням музейної експозиції, присвяченій мистецтву Київської Русі як невід'ємної частини української середньовічної художньої традиції. В опублікованих у 1999 р. окремих автобіографічних матеріалах Павла Жолтовського є згадки вченого про перебування в Києві у 1936 р., де він став свідком жахливої руйнації національної культурної спадщини більшовиками, а також про співпрацю із П. Рудяковим (с. 6, 8). На протиріччя між фактами зі спогадів П. Жолтовського та думкою дослідників про відсутність вченого в Україні звернула увагу Ірина Ходак. У своїй статті 2001 р. вона оприлюднила музейний звіт про відрядження Павла Жолтовського від 09.09.1936 року та інші його нотатки з експедицій, які зберігаються в архіві НХМУ (с. 145–149). На жаль, на подальші публікації про біографію музейника, не вплинули ні архівні матеріали, віднайдені І. Ходак, ні вихід у світ повної автобіографії Павла Миколайовича, оскільки подібні хибні твердження і надалі підтримуються.

Тому маємо на меті привернути увагу до цього короткого, але плідного часу в житті Павла Жолтовського. Щоправда, треба зауважити, що в коротких аркушах автобіографії та в анкетах про цей період своєї діяльності в Україні вчений не розповідав (Жолтовський, 2013, с. 510, 517), і загалом у документах він уникав згадки про роки арешту (с. 513). Наприклад, у «Особистому листку з обліку кадрів» за 1965 р. відсутні відомості про роботу у Державному українському музеї, а після 1934 р. йде запис, що з жовтня 1936 по жовтень 1938 р. Павло Жолтовський працює у Бухарському музеї (с. 517). У такому ж документі за 1986 р. занотовано, що з січня 1934 по липень 1939 р. він працював у музейних, геологічних та наукових установах у містах Дмитрові, Ташкенті, Бухарі та Нижньому Тагілі (с. 521). Як засвідчено довідкою про зняття судимості, Павла Миколайовича було звільнено 10 квітня 1936 р. (с. 504), а у Бухарі взяли на роботу в жовтні того ж року (с. 517). Тобто саме в цей період (травень–вересень) учений міг не тільки перебувати у Києві, але й збирати ікони для ДУМ за дорученням П. Рудякова. Публікація І. Ходак не прояснює, коли саме почав працювати в музеї П. Жолтовський та на якій посаді. До того ж авторка, посилаючись на спогади вченого, пише, що ікони з с. Березного (рис. 5, 6) були привезені до музею у березні 1936 р. (Ходак, 2001, с. 145; Жолтовський, 1999, с. 6), проте це неможливо, оскільки в березні він ще був під арештом. Вірогідно, Павло Миколайович трохи помилився, вказуючи час своєї експедиції до Чернігівщини.

З'ясувати ці неузгоджені факти нам вдалося з листа П. Жолтовського до свого старшого товариша В. Г. Кравченка, якого він написав 11 лютого 1937 р. із Ташкенту (Жолтовський, 2013, с. 381–382). У ньому Павло Миколайович повідомляє, що «розсчитався з московським каналом у квітні минулого року»,

Рис. 5. Деїсус. Походить з іконостаса Вознесенської церкви с. Березни, Чернігівщина. 1760-ті рр. Колекція НХМУ. Експедиція П. М. Жолтовського

ймовірно маючи на увазі своє ув'язнення. Потім він приїхав до батьків у Житомир, де не зміг влаштуватися на роботу через своє, як зауважує, «не таке блискуче "реноме"», натякаючи на спаплюжену репутацію через арешт (с. 381). Напевно, дізнавшись, що П. Рудяков керує Державним українським музеєм у Києві, П. Жолтовський звернувся до нього. У цьому ж листі Павло Жолтовський пише, що був прийнятий на позаштатну роботу до музею і працював тут упродовж чотирьох місяців, до жовтня, побувавши у Полтаві, Чернігові, Харкові

Рис. 6. Святий Георгій. Походить з іконостаса Вознесенської церкви с. Березни, Чернігівщина. 1760-ті рр. Колекція НХМУ. Експедиція П. М. Жолтовського

та інших місцях. Павло Жолтовський не зміг продовжити свою роботу в музеї, адже, як він повідомляє В. Г. Кравченку, «начальство перестало мене терпіти через "бдительность" і довелось шукати інших країв» (с. 381). Схоже на те, що ситуація навколо музейника ставала все більш загрозливою, і, уникаючи трагічної долі багатьох своїх колег, Павло Миколайович обирає такі віддалені від улюбленої України місця на довгі роки.

Пимон Михайлович Рудяков заплатив життям за свою діяльність, він був розстріляний 22 грудня 1937 р. у Биківні.

Таким чином, невеликий проміжок часу між звільненням та довгими роками поза межами України Павло Жолтовський працював під керівництвом Пимона Рудякова в Державному українському музеї у Києві, де активно і завзято вони рятували давню мистецьку спадщину свого народу.

Список використаних джерел та літератури

Данилюк, А. (1994, 23–24 листопада). Павло Жолтовський як знавець, дослідник і організатор збереження пам'яток народної архітектури. У *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тися-*

чоліть: Питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю П. М. Жолтовського, м. Луцьк. Надстир'я, 4–8.

Жолтовський, П. (1999, 1–3 грудня). Музейна робота (дещо з минулого). У А. Силук (Відп. за вип.), **Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: Питання дослідження, збереження та реставрації. Матеріали VI міжнародної конференції по волинському іконопису м. Луцьк. Надстир'я, 5–8.**

Жолтовський, П. (2013). **Вибрані праці: Т. 1. Umbra vitae: Спогади. Листування. Додатки.** Видавець Савчук О. О.

Звіти про наукові відрядження співробітників музею. (1936, 9 вересня). Ф. 99 «Історія музею» (Оп. 1. Од. зб. 119. 16 арк.), Документально-архівний фонд Національного художнього музею України, Київ, Україна.

Моздир, М. (2013). Життя з мистецтвом у серці. У П. Жолтовський, **Вибрані праці: Т. 1. Umbra vitae: Спогади. Листування. Додатки.** Видавець Савчук О. О., 7–10.

Петрякова, Ф. (1994, 23–24 листопада). Сторінки з біографії П. М. Жолтовського (1904–1986). У **Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: Питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю П. М. Жолтовського, м. Луцьк. Надстир'я, 1–4.**

Тарасенко, І. (2013). Післямова та примітки до вибраного листування Павла Жолтовського. У П. Жолтовський, **Вибрані праці: Т. 1. Umbra vitae: Спогади. Листування. Додатки.** Видавець Савчук О. О., 457–462.

Ходак, І. (2001, 13–14 грудня). Експедиція Павла Жолтовського 1936 року. У **Пам'ятки сакрального мистецтва Волині: Питання дослідження, збереження та реставрації. Матеріали VIII міжнародної конференції по волинському іконопису, м. Луцьк. Надстир'я, 145–149.**